Mučenici Solinski.

Broj i stališ, godina i dan smrti mučenika solinskih.

(Sa 1 slikom.)

O godini i danu smrti sv. Dujma (Domnio ili Domnius), biskupa solinskoga, mučenika pod Dioklecijanom, pokrovitelja grada i biskupije spljetske, bavili su se mnogo učenjaci, koji su pisali o mučenicima solinskim.[1]

Nego u svim ovim raspravama samo se je mimogred nešto reklo o broju i stališu, o godini i danu mučenstva ostalih mučenika, koji su predstavljeni sa sv. Dujmom na Mozaiku Lateranskom u kapeli sv. Venancija u Rimu, osobito pako malo je govora bilo o četvorici mučenika vojnika: o Antiohijanu, Gajanu, Pavlinijanu i Teliju, drugovima mučenstva sv. Dujma[2] i još o nekojim drugim solinskim mučenicima, ne predstavljenim na Mozaiku Lateranskomu, a nami inače, t. j. iz drugih izvora, poznatim.

Prije nego li progovorimo ob ovim zadnjim, reći ćemo nešto uopće o svim mučenicima na Mozaiku Lateranskom i prikupit ćemo u kratko sve što je bilo o njima dosada pisano, osobito pako u časopisima Bullettino da archeologia e storia dalmata i u Analecta Bollandiana, a to da bude jasnije ono, što ćemo reći o četvorici vojnika mučenika drugova sv. Dujma.

[1] P. Delehaye u Analecta Bollandiana 1899. str. 394 sl.; Bulić u Bull. dalm. 1900. str. 89 sl. i passim; 1907. Suppl. 1—4 str., 4 sl. i passim; Šegvić Don Ker. Storia e leggenda di s. Dojmo itd. Split 1901.; Analecta Bolland. 1904. str. 6 sl.; Zeiller, Les origines chrétiennes dans la province romaine de Dalmatie str. 17 sl.; Grisar, Analecta Romana I. str. 507 sl.; str. 671 sl.; Furio Lenzi, San Domnio vescovo e martire di Salona u Bull. dalm. 1913.

[2] De Rossi, Musaici cristiani delle Chiese di Roma. Abside dell'oratorio di s. Venanzio presso il Battistero Lateranense, con 3 tav. Objelodanjeno u Bull. dalm. 1901. Suppl. k br. 12 sa 3 table. — Bull. dalm. 1885. str. 187 Op.; g. 1887. str. 196—7. — Anal. Boll. 1899. str. 395 sl. — Farlati, Illyr. Sacr. I .str. 415 sl. — Ephemeris Salonitana str. 28. — Garrucci, Storia dell'arte cristiana IV. str. 86 sl. Tav. 272—73.

U kapeli sv. Venancija, tik uz krstionicu sv. Ivana u Lateranu u Rimu, nad oltarom, pod kojim se u mramornoj maloj raci čuvaju moći solinskih mučenika, opstoji krasan mozaik iz IV. v. koji predstavlja ove mučenike. (Slika I.)

U vrhu megju prozorima četiri su Evangjelista, u njihovoj simboličnoj predstavi, a sa strane su dva mistična grada Jeruzolim i Betlehem. U izdubku apside, u vrhu, lik je Spasitelja u slavi nebeskoj, koji blagosivlje, megju dvama angjelima. I ako su ove slike nešto stradale i bile popravljene, ipak njihov karakter nije ništa pretrpio. Tip Spasitelja naliči više onomu crkvene klasične umjetnosti četvrtoga i petoga vijeka, nego li onomu bizantinske dobe. Pod Spasiteljem vidi se kor svetaca i u sredini Bl. Djevica Marija, raskriljenih ruku, u položaju molitve, predstavljena ovgje kao posrednica i idealna personifikacija Crkve Svetaca. O desnu i o lijevu stoje joj dva Poglavara Apostolska, sv. Petar i sv. Pavao, utemeljitelji kršćanstva. Na desnu sv. Petra sv. Ivan Krstitelj, na desnu sv. Pavla sv. Ivan Evangjelista. Za ovim sv. Venancij na desnu, a s druge strane sv. Dujam na lijevu, oba u biskupskom odijelu. Jedan i drugi nose u lijevoj ruci, pokrivenoj krajem plašte, knjigu Evangjelja, kao svjedočanstvo njihove vjere i njihova apoštolata. Zatvaraju red, po konstantnomu običaju na mozaicima, na desnu Papa Ivan IV. (god. 640.—642.), rodom Dalmatinac, koji je dao god. 641. po opatu Martinu prenijeti iz ruševina Solina u Rim moći mučenika solinskih,[3] po razorenju ovoga grada oko god. 614.[4] i koji je počeo graditi ovu kapelicu u počast sv. Venancija, komu on prikaziva model iste, a na lijevu Papa Teodor (god. 642—649.), koji je ovu kapelicu dovršio. Obadva su bez nimbusa na glavi, kako se to običavalo već od vremena Pape Grgura Velikoga za živuće osobe. Nad glavama

[3] Liber Pontificalis ed. Duchesne vol. I. str. 330: »Iohannes, natione Dalmata, ex patre Venantio scholastico, sedit ann. I. mens. VIIII. dies XVIII. Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Histriam multas pecunias per sanctissimum et fidelissimum Martinum abbatem propter redemptionem captivorum, qui depraedati erant a gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martyribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatias et Histrias adduci praeceperat et recondit eas in ecclesia superscripta, iuxta fontem Lateranensem, iuxta oratorium beati Iohannis evangelistae, quam ornavit et diversa dona optulit.«

[4] Bull. dalm. 1906. str. 268 sl.; god. 1910. str. 136 sl.

svih ovih lica stoji dotično ime, a ispod onih u središnjoj apsidi čita se ova epigrafa u stihovima:

»Martyribus Christi D(omi)ni pia vota Iohannes
Redd'dit antistes sanctificante D(e)o
Ac sacri fontis simili fulgente metallo
Providus instanter hoc copulavit opus
Quoqquisque gradiens et Christum pronus adorans
Effusasque preces mittit ad aethra suas.«

Smisao je jasan i ako je latinski tekst nešto zamršen i odaje dobu propasti ukusa, kao što i slike na mozaiku, visoke i mršave odaju nestašicu crtanja. U trećem stihu riječ metalium odnaša se na dekoraciju mozaika i mramora.

Godina i dan mučenstva sv. Dujma već su van svake sumnje. Martirologij Jeronimski nosi da je bio mučen dne 11. aprila (III. Id. Apr.),[5] dočim njegov natpis u muzeju[6] nosi 10. aprila. U izboru među pergamenom i kamenom mora se dati prednost kamenu. Uz to Martirologij rimski,[7] Chronaca Paschalis (iz godine 395.)[8] i natpis biskupa Primusa[9] potvrđuju da je bio mučenik. Godina je po prilici također sigurna, ne 299 po Chronaca Paschalis, nego 304, kako će se niže viditi.

Da je sv. Dujam bio biskup, nosi izim Martirologija Jeronimskoga i rimskoga i Mozaik Lateranski, na kojem je označen u biskup-

[5] Martyrol. Hieronymianum ed. I. B. De Rossi et L. Duchesne u Acta Sanctorum Novembris Tom. II. Pars I. p. 41: »Cod. Bern. III. Id. Apracl. et Domnini epi. »Salona. Dalmacie. Dominionis epi. et militar VIII. Dalmati.« Cod. Eptern. »et domnini epi salona dalmat dominionis epi et milit trium dalmati.« Cod. Wissenb. »In Salona dalmacie domionis epi VIII. et milia VIII.«

[6] Bull. di archeol. e stor. dalm. 1898. str. 105; g. 1900. str. 280. — Analecta Bolland. 1899. p. 399. — Kronotaksa solinskih biskupa itd. str. 16: »Deposi]t(io) Domn[ionis Ep. Mar]t(yris) IIII. Id[us Apriles«.

[7] Martyrol. Romanum: »III. Id. Apriles (11. aprila) Salonae in Dalmatia sanctorum Martyrum Domnionis Episcopis, cum militibus octo.

[8] Chronica Paschalis ed. Krusch p. 229. — Mommsen, Monum. Germ. Histor. Auct. Antiq. Tom. IX. p. 736, 738 (a. 299): »Diocliciano septies et Maximiano sexies consulibus. Christiani persecutionem sexta passi sunt. Petrus et Marcellinus Romae et Domnius et Felix martyres passi sunt Salona.«

[9] »Primus Episcopus ... nepos Domniones martores.« Sr. Buli. dalm. 1910. str. 273. — Kronotaksa solinskih biskupa u Bogoslovskoj Smotri str. 2 sl. (Izvadak str. 10.)

skomu odijelu, palijem. Svi arheolozi i hagiografi, koji su se pitanjem mučenika solinskih bavili, slažu se u ovome.

Da je Domnius i Domnio jedno te isto ime, prvo latinskoga (D o m n i u s-, ii) a drugo grčkoga (D o m n i o-, n i s) oblika priznaju svi hagiografi[10]. Da je opstojao samo jedan Dujan (Domnius, Domnio) i to onaj od 10 aprila priznaju svi arheolozi, a to priznaju i opširno obrazlaže sam O. Giuseppe Roberti de Minimi, konsultor Kongregacije Obreda u Rimu.[11]

[10] Dotičnoj literaturi o mučenicima solinskim, sadržanoj u navedenim člancima i onim, koji će se još navesti, pridodati je još: Revue de synthese historique, Paris 1907. str. 375; Revue critique d'histoire et de littérature, Paris 1907. str. 505; Bullettin critique, Paris 1907. str. 332; Revue Bénédictine 1907. str. 430; Etudes, Paris 1907. str. 569; Revue Augustinienne 1907. str. 96; Revue des questions historiques, Paris 1907. str. 770; a. 1910., janvier.; Revue d'histoire écclésiastique Louvain 1907. str. 770; g. 1910. str. 170; Hagiographischer Jahresbericht 1904—1906. str. 124.

[11] U parnici, koju je bio podigao g. 1901. Ordinarijat Splietske biskupije proti potpisanomu kod Sv. kongregacije Obreda u Rimu, što je on, — na temelju rezultata višegodišnjih iskopina u grobištu mučenika u Manastirima u Solinu, — došao do zaključka i tvrdio u svojem organu Bullettino di archeologia e storia dalmata (passim god. 1897.—1916.), da je jedan sv. Dujam, zvao se on Domnius ili Domnio, biskup i mučenik solinski pod Dioklecijanom dne 10. aprila god. 304.; da ne opstoji jedan Domnio cubicularius biskup i mučenik solinski pod Trajanom (65.—107. po Kr.), da je tijelo Dujma bilo god. 641. po Kr. prenešeno iz konfesije bazilike mučenika u Solinu u Rim od opata Martina, po nalogu Pape Ivana IV. uz ostala tjelesa mučenika solinskih, te pokopano u kapelici sv. Venancija u Rimu (vidi opasku br. 3.), da se sv. Dujam štuje u Splietu dne 7. maja usljed zaključka Diecezanskoga Sinoda, mjesto 10. aprila, pravoga dana njegova mučeništva, a to stoga što je ovaj zadnji dan padao obično u korizmu, kada grad nije mogao svetkovati svoga pokrovitelja izvanjskim sjajem; da moći koje počivaju u raci sv. Dujma u Stolnoj Crkvi u Splietu nisu dosljedno kosti biskupa i mučenika Dujma nego kosti jednoga kršćanina, prenešena iz grobišta bazilike mučenika u Manastirima u Solinu u Stolnu Crkvu u Splietu, pretvorenu okolo god. 800. iz Mauzoleja Dioklecijanova; da je IX.—X. v. po Kr. bio podvostručen Dujam i izmišljen jedan Domnius, čije bi kosti bile ostale u Splietu, a jedan Domnio prenešen u Rim, a to da se po svoj prilici u ono doba borbe medu dvama elementima latinskim i hrvatskim, stvori uporište za borbu tvrdnjom, da je crkva Splietska apoštolskoga porijekla, utemeljena god. 65. od Dujma tobože učenika sv. Petra Apoštola, — u ovoj parnici vodenoj u Rimu pred Kongregacijom, a ispadak koje bio je: n o n l i q u e t i neka se nastavlja novim arheološkim istraživanjima, — O. J o s i p R o b e r t i d e' M i n i m i, konsultor sv. Kongregacije Obreda i izviestitelj

Svi se hagiografi slažu, više manje, i glede sv. Venancija, biskupa i mučenika solinskoga. Slažu se naime u mnijenju, da je Venancij bio biskup misijonar, poslan u Dalmaciju u drugoj polovici III. v. da propovijeda vjeru Krstovu, pa iza kako je ovu uveo ili potvrdio u njezinu glavnomu gradu Solinu, da je kroz dolinu Neretvansku — Narona — pošao u unutrašnjost pokrajine do granica Panonije, da je bio mučen u Delminium-u (D'Imo, Dumno, Duvno u sadašnjoj Hercegovini); da je njegovo tijelo bilo kasnije prenešeno u Solin i pokopano u bazilici Mučenika u Manastirinama, gdje je bio našast vjerojatno ulomak natpisa — IVS; da je on, Venancij, bio baš prvi biskup Solinski i da je s ovoga razloga na počasnomu mjestu na Mozaiku Lateranskomu, na desnu

u ovoj parnici, napisao je izvješće »Esame storico-Critico. S. Doimo o Domnione«, koje je bilo i tiskano (tri istiska u Spljetu). U ovomu Esame, koje je imalo tobože da obori tvrdnje Bulićeve, O. Roberti u pogl. II. »Unicità o dualità storica di S. Doimo o Domnione« bistro i jasno dokazuje, da je jedan bio biskup i mučenik solinski, zvao se on Domnius ili Domnio te svoju raspravu ovako on zaključuje: »Pridodati je gorinavedenim razlozima jedan sasvim liturgične naravi, netaknut od Caramaneo (Riflessioni sopra l'istoria di S. Doimo ecc.) i naveden u Storia e leggenda ecc., koji nam zabranjuje da držimo, da je sv. Domnius, biskup i mučenik solinski, štovan na 11. aprila, drugovačiji od onoga dneva 7. maja. I zbilja, dočim je stalno, da se u Spljetu dne 7. maja pjeva misa i govori oficij sv. Dujma (Domnius) biskupa i mučenika, također je stalno, da istoga dana rimski martirologij ne nosi ime jednoga Svetca ovog imena. Poznate su svima odluke Pape Pija V., Ksista V., Urbana VIII. i Klementa VIII., kojima se apsolutno zabranjiva svetkovanje bilo misom, bilo oficijem blagdana bilo kojega Sveca, koji nije u martirologiju rimskom, pod kaznom, da se nije udovoljilo propisima govorenja sv. oficija. Stoga treba reći, da sv. Dujam (Doimo), koji se svetkuje dne 7. maja jest baš identičan sv. Domnionu, koga nosi rimski martirologij na 11. aprila: drugovačije se mora tužiti Crkva Spljetska zbog teške zloporabe što ona svetkuje ofic i misu proti propisima navedenih konstitucija.« Ovako O. Roberti daje potpuno pravo potpisanomu u parnici podignutoj proti njemu! A cijeli ovaj dokaz prepisao je O. Roberti malne doslovce iz Storia e leggenda di s. Domnione o Doimo, vescovo e martire di Salona e delle sue reliquie, str. 49 sl., koji je sveščić bio namijenjen kao dodatak »Bullettinu« iste godine, a bio je od crkovne vlasti sekvestriran u 400 istisaka i još stoji pod sekvestrom. A Crkva Spljetska usprkos ovomu mnijenju, njoj poznatom (jedan istisak gorinavedenog »Esame« u Arkivu je Kaptola Stolne Crkve), ipak svetkuje dne 11. aprila blagdan sv. Domnione (Domnio) biskupa i mučenika solinskoga, a opet dne 7. maja blagdan sv. Dujma (Domnius), kako to proizlazi iz Directorium liturgicum itd. pro a. 1918.

Djevice Marije, iza sv. Ivana Evangjeliste[12]. Nije sigurna godina njegove smrti: obično se uzimlje u drugoj polovici III. vijeka pod carem Valerijanom (god. 253—259) ili Aurelijanom (g. 270—278). Nego reć bi da je dan njegove smrti ipak siguran, t. j. 1. aprila. Martirologiji Adona, Usuarda i rimski nose ga ovoga dana.[13] Crkva Spljetska istom je oko god. 1800 uvela njegovo štovanje[14] t. j. 1. aprila, slijedeći u ovomu bez dvojbe martirologije.[15]

O sv. Stašu (Anastasius), prvomu na desnu, na pobočnomu desnomu polju Mozaika, zna se sigurno, da je bio rodom iz Oglaja (Aquilea), tangar po zanatu i mučenik u Solinu pod Dioklecijanom.[16] U prepirci je godina njegova mučenstva. Tillemont[17] ga meće u god. 304; Farlati u god. 308.[18] Nije siguran ni dan nje-

[12] Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 562. — Anal. Boll. 1899. str. 397; god. 1904. str. 6. — Bull. Dalm. 1900. str. 92; god. 1906. str. 102; god. 1908. str. 172. — Zeiller nav. dj. str. 172. F. Lenzi, S. Domnio.

[13] Sva tri ova martirologija, onaj Adona (str. 243), Usuarda (str. 894) i Rimski (str. 61) nose naprosto da je sv. Venancij biskup i mučenik: »Eodem die (1. aprilis) s. Venantii episcopi et martyris«, ali ne govore ništa o mjestu, ni o godini njegova mučenstva.

[14] Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 563, 589. — Kronotaksa solinskih biskupa str. 18 sl. (Izvadak str. 20 sl.)

[15] Pošto u zadnjim decenijima III. i početkom IV. v., u koja pada apoštolska djelatnost dvaju biskupa u Solinu Venancija i Dujma, kršćani su imali već svoje bogomolje, koje su im služile obično za liturgične sastanke — domus orationis (sr. Kirsch, die christlichen Kultusgebäude in der vorconstantinischen Zeit u Zeitschrift zum eilfhundertjährigen Jubilaeum des Deutschen Campo Santo in Rom 1897. str. 6 sl.; Allard, la persecution de Dioclétien I. str. 60 sl.), cijenilo se je, da se je otkrila prva bazilika utemeljena ili od Venancija ili od Dujma u skupini bazilika, iskopanih u Solinu god. 1902.—1908. Na istoku triju gradskih bazilika t. j. one iz dobe Konstantinove okolo god. 320.—330, one Symferio-Esichijeve od 400.—425., one na križ iz dobe Honorija II. biskupa solinskoga (g. 528. do 547.) opaža se mala absida, koja bi mogla biti ecclesia prvih kršćanskih vjernika u Solinu, ona utemeljena od Venancija ili od Dujma (Forschungen in Salona, veröffentlicht vom österr. archeolog. Institut I. Bd. Wien 1917. str. 81 sl.) Ova domus orationis mogla bi biti također na sjevero-zapadu bazilika, gdje se opažaju ostanci apside, orientirane na zapad. Sr. Vodu po Spljetu i Solinu (1894.) str. 37.

[16] Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 717 sl. — Ephemeris Salonitana str. 21. Analecta Bolland. 1897. str. 488, Bull. dalm. 1898. str. 57 sl.

[17] Tillemont, Memoires pour servir à l'histoire écclésiastique de six premiers siècles Tom V. str.

[18] Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 720.

gove smrti: tko hoće da je to bio 24. kolovoza god. 304.[19] Jedan kodeks Martirologija Jeronimskoga t. j. Bernski, meće ga dne 25 kolovoza, dočim ostala dva kodeksa istoga Martirologija, Epternski i Wissenburški, nose dan 26.[20] I ovoga dana svetkuje ga Crkva Spljetska,[21] a ovaj dan je najvjerojatniji. Prividno protuslovje među danom njegova mučenstva, kako nose njegova Žića, t. j. da je prigodom mučenstva Anastazija car Diokleci jan bio prisutan u Solinu,[22] koja godina nemože da bude nego 304, u kojoj je Diokleci jan bio na povratku iz Ravenne u Nikomediju, kamo je došao sigurno koncem kolovoza i datumom 26. kolovoza — VII ili VIII. Kal. Septembres —, koji nam dan nose tri kodeksa Martirologija Jeronimskoga, — ovo prividno protuslovje mi smo pokušali svesti u sklad mnijenjem,[23] da je Anastazij mogao biti mučen zimi ili u premaljeću god. 304, za boravka Diokleci janova u njegovoj polači u Spljetu — što ćemo niže viditi — da je bio pokopan — depositus — u kući matrone Asklepije »corpus penes se aliquanto tempore occultavit donec conquiesceret persecutionis furor« i kada je ovo prošlo, bio prenešen — translatus — u baziliku, podignutu mu od matrone Asklepije.[24] Okolnosti, da je sv. Anastazij bio bačen u more, da je bio izlovljen po nalogu matrone Asklepije i pokopan u njezinoj kući,

[19] Jelić u Bull. dalm. 1892. str. 177. — Ephemeris Salonitana str. 23.

[20] Martyrolog. Hieronym. ed. De Rossi et Duchesne str. 110—111. Cod. Bern. VIII. Kal. Sept. »In Salona Ciuit. Sci Anastasi mar hic fullo fuit«. Cod. Eptern. »VII. K. sep. et in Salona Anastasi«. Cod. Wissenb.: »VII. Kl. Sep. Civit. Solana nat. scorum anastasi mar. Hic fullo fuit quiq; fidei suae merito luter martyrum numero meruit coronari«. — Achelis, Die Martyrologien str. 170. — Bull. dalm. 1905. str. 146 sl.

[21] Directorium liturgicum pro Dioecesi Spalatensi sub die.

[22] »Anastasius alacer Salonas contendit, ubi Diocletianus tunc degebat... quia Diocletiano persecutori [non] longe in alia civitate posito delata per momenta dicunt sententiam... missus ad Imperatorem Anastasius mandato Imperatoris.« Farlati, Illyr. Scr. I. str. 720, 724, 725. — Ephemeris Salonit. str. 23.

[23] Bull. dalm. 1910. str. 90 Op. 1. — Sr. Paschini P. Intorno al viaggio di Diocleziano u Memorie storiche forogiuliesi g. 1911. str. 274 sl. Pisac ovoga članka našega je mnijenja, da je naime Diokleci jan boravio ove god. 304. u Solinu ili bolje u bliženu Aspalathos, gdje mu se gradila i bila pri kraju da bude dovršena palača. Sr. Bull. dalm. 1911. str. 108 sl.; g. 1914. str. 120.

[24] Ephemeris Salonit. str. 24: »deinde basilicam fecit et beatum martyrem in Salonitano territorio collocavit«.

dok je progonstvo bijesnilo, a zatim da je bio prenešen u baziliku podignutu mu od iste matrone in campo Salonitano, in Salonitano territorio, u Marusincu, ovoj se okolnosti ima pripisati što je on sam od mučenika solinskih bio pokopan postrance, daleko od svih ostalih. Svi su naime mučenici solinski bili pokopani u grobištu u Manastirinam na 220 m. po prilici na sjever gradskih zidina, dočim je sv. Staš bio pokopan u grobištu u Marusincu, na 600 m. daleko od grada, na sjever amfiteatra, gdje se je kasnije za kršćansko doba razvilo dosta prostrano grobište kršćansko okolo bazilike, u kojoj on bio pokopan, a prokopano god. 1890.—1898.

Na lijevu sv. Anastazija je sv. Asterij u kazuli svećeničkoj, sklopljenih ruku. Njegovo se ime čita na mramornomu ulomku mučenika solinskih, na kojemu slova Aste imaju se popuniti sa imenom Aste[rius].[25] Koga je stališa bio ovaj mučenik kaže Mozaik Laranski; na njemu je predstavljen kao prosti svećenik, kako je to dobro i Farlati opazio.[26] Okolnost što Asterij nema palija, što nose svi ostali biskupi na ovomu Mozaiku, isključuje mnijenje nekojih pisaca, da bi Asterij bio biskup. Neznamo ni godinu ni dan njegove smrti, što je jamačno bilo na odlomku natpisa, koji fali. Mi smo mnijenja, da je mučenik god. 304, u kojoj su godini pali žrtvom progonstva, osobito mnogi članovi svećenstva, kako ćemo niže viditi. Zeiller[27] meće njegovo mučenstvo megju 11. i 18. aprila ove god. 304.

Mauro jedini je od skupine mučenika na Mozaiku Lateranskomu, koji ne pripada Solinu. Obučen je kao biskup: nosi planetu smeđe boje, podignutu na rukama i dug biskupski palij, jednim samim križem po sredini istoga. Polaže desnu ruku na knjigu urešenu pozlatami i dragim kamenjem, koju drži u lijevoj ruci.[28] Mnijenje Farlatijevo, da je ovaj Maurus biskup solinski, koji u dotičnim katalozima dolazi pod imenom Marinus ili Martinus, De Rossi

[25] Ephemeris Salonit. str. 29 Tabla IV. br. 8. Analecta Bolland. 1899. str. 397. — Zeiller o. c. str. 89. — Bull. dalm. 1900. str. 92. — Kronotaksa solinskih biskupa Tabla XII. sl. 1.

[26] Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 582.

[27] Zeiller, nav. dj. str. 89.

[28] Farlati o. c. I. str. 580. — Babudri Fr. Roma o Genova? str. 41 sl. u Atti e Memorie della Società istriana di archeologia e storia patria Anno 25 (1911.) str. 39 sl.

je prozvao arbitrarnim.[29] A budući bio poslan od Pape Ivana IV. opat Martin takodjer i u Istru, da sakupi i odkupi moći mučenika, kako rečeno gori (vidi op 3.), van je svake sumnje, da Maurus Mozaika Lateranskoga nije solinski, nego istarski mučenik, pokrovitelj grada i biskupije Porečke.[30]

Uz Maura je na lijevu Septimius, obučen dalmatikom, kao djakon, držeći knjigu. Dan je njegove smrti posvjedočen fragmentarnim solinskim natpisom t. j. XIV. Kal. Maias[31] t. j. 18. aprila, koji dan nose i Martirologij Jeronimski[32] i kodeks sirski iz god. 412.[33] Ovaj je datum siguran.

Nego Martirologij Jeronimski nosi ujedno sa Septimijem i mučenike Victuricus i Hermogenes. Istina, tri kodeksa ovoga Martirologija ne slažu se glede forme,[34] ali u bitnosti kažu isto. Ulomak pluteja Septimijeva u spljetskomu muzeju bio je De Rossi popunio imenima dvaju mučenika, drugova Septimijevih po Jeronimskomu Martirologiju t. j. sa Victuricus i Hermogenes. Nego iza objelodanjenja ovoga ulomka god. 1878., bi našast drugi ulomak, koji uvršten po srijedi, popunjuje bolje i bez sumnje ime Septimija, ali isključuje druge mučenike, kako je to bilo već opaženo.[35] Od ostaloga mi opažamo, da se u gornji ulomak ne mogu uvrstiti

[29] Il Mosaico Lateranense u Bull. dalm. 1901. Supl. str. 18. — Kronotaksa itd. str. 22.

[30] Delehaye u Anal. Boll. 1899 str. 16. — Bulić u Bull. Dalm. 1909. str. 107. — Babudri, I vescovi di Parenzo e la loro cronologia u Atti e Memorie itd. 1909. str. 177 sl. — Babudri, Roma o Genova? str. 40. —

[31] Ephemer. Salonit. str. 26 Tabla IV. sl. 1.

[32] De Rossi-Duchesne str. 46. Sva tri kodeksa ovoga martirologija nose ovaj dan. — Zeiller nav. dj. str. 90.

[33] De Rossi u Bullett. di archeol. crist. 1878 sv. III. str. 101. — Bull. dalm. 1880. str. 37. — Jelić u Ephemeris Salonit. str. 36 hoće da se je svetac zvao Septimus, a ne Septimius. Dočetak u fragmentarnom natpisu S[epti]M ne uobličuje nipošto na ovaj zaključak. Pa oblik Septimius i Septimus u genitivu singulara imaju dočetak na — i.

[34] Cod. Bern.: »Salona ciuit. Septimi diaconi, Victurici et alibi Hermogenis. Et in Africa Victoris.« Cod. Eptern.: »Salonas civit. Septimi diac. Victorici et alibi hermogenis et in afi. victoris . . .« Cod. Wissenb.: »*In salona ciuitate Nat scorum Septimi diaconi uicturici et alibi hermonis* In africa uictoris . . .«

[35] Jelić u Ephemeris Salonit. str. 26. — Delehaye u Anal. Boll. 1899 str. 396.

imena dvaju mučenika Victuricus i Hermogenes, jer to ne dozvoljava tekst natpisa. Ulomak se može popuniti samo imenom jednoga mučenika, ali ne imenima trojice. Slovo S na početku trećega ulomka jest dočetak genitiva u singularu jednog mučenika, a ne trojice. Ovo popunjenje glasi: »Natale S[epti]mi mart[yri]s die XIIII. Kal(endas) Maia[s]. Da bi se uvrstila imena drugih dvaju mučenika, imalo bi se ovako popuniti i čitati: Natale S[epti]mi Mart[yri]s [et Victurici et Hermogenis] die XIIII. Kal. Maias. Ali ovo ne dopušta konstrukcija, jer u ovomu slučaju natpis bi imao glasiti: Natale Septimi, Victurici et Hermogenis martryrum die XIIII. Kal. Maias. A ovo, da se ne govori o poteškoći ovoga popunjenja, što bi ovako plutej bio odveć dug te se ne bi znalo upravo gdje je mogao stati.

Plutej dakle Septimija dijakona bio je dobro popunjen imenom jednoga samoga mučenika. On isključuje imena dvaju drugih, drugova Septimijevih po Martirologiju Jeronimskomu, Victuric-a i Hermogena. U ovomu Martirologiju, u svim trim kodeksima istoga, ime Hermogenes spojeno je sa alibi, što je po De Rossiji znak nestalnosti i pogrješka u izvornomu kodeksu, te mučenik mogao bi biti lutajući i tako rekuć bez domovine.[36] Po Delehaye-u[37] Victuricus je sumnjiv, te bi lako mogao biti uzet iz skupine afrikanske, koja neposredno slijedi u Martirologijim (in Africa Victoris etc.). Od ostaloga kodeks sirski god. 412., Wrigtov, nosi Hermogena sa Septimijem, izostavivši Victurica, razlog s kojega De Rossi dvoji ragje o Victuricu nego li o Hermogenu. Nego budući svi ostali mučenici navedeni od Martirologija Jeronimskoga žrtve progonstva Dioklecijanova, nekom bi se vjerojatnošću moglo, sa Zeillerom,[38] metnuti mučenstvo Septimija uz dva druga Victuricus i Hermogenes, također u ovo progonstvo. Koje sretno iznašašće u ruševinama solinskim moglo bi riješiti i ovo pitanje, kao što je mnoga druga!

*

Dneva 18. maja — XV. Kal. Iunias — crkva spljetska, baštinica solinske, svetkuje blagdan sv. Felicija (Felix), koga ne vidimo na Mozaiku Lateranskomu.

[36] Bullett. di archeol. crist. 1878. sv. III. str. 102. — Bull. dalm. 1880. str. 36 sl.

[37] Anal. Boll. 1899 str. 394.

[38] Zeiller, nav. dj. str. 91.

U crkvi Franjevaca-Konventualaca na Obali u [illegible]au leži pod glavnim oltarom tijelo ovoga sveca. Farlati pri[illegible]eda na dugo iznašašće i pripoznanje njegovih moći u XIV. vi[illegible]u,[39] i baš na mjestu gdje se dandanas diže crkva i samostan, na 2[illegible], daleko od Dioklecijanove Polače, na podnožju brda Marjana, koji[illegible]ši 178 m. na zapado-podnevu grada. Ova crkva i dandanas se zove službeno sv. Felicija. Bila je višeput popravljena, pregrađena, nadograđena, zadnji put god. 1907., ali je prva crkva bila sagrađena, po Tomi Arcigjakonu[40] u XI. v. od Spljetskoga nadbiskupa Ivana IV. (g. 1050—1059.): »ipse (Iohannes) edificavit ecclesiam sancti Felicis super riuum« (t. j. riuulum aquae nitrosae).[41]

Bilo je već dokazano[42] da sv. Felicij nije bio biskup bliže mjesta Epetium (Stobreč na 5 klm. na istok Spljetu), kako hoće legenda i kako se štuje u Spljetu i Stobreču, nego naprosto mučenik, mučen u »ager Salonitanus« među Stobrečom i Žrnovnicom.[43]

Ime ovoga mučenika sačuvala nam je točno Chronaca Pasqualis (iz god. 395.): »Diocleciano septies et Maximiano sexies consulibus (a. 299) christiani persecutionem sextam passi sunt. In ea persecutione passi sunt Petrus et Marcellinus Romae, et Domnius et Felix passi sunt in Salona.[44]

Ova mala kronika nije sigurno izvor prvoga reda, ali Achelis valjda ju je potcijenio;[45] sve što je u njoj ne smije se na [illegible]ah zabaciti, kako je to dobro opazio Delehaye. Osobito [illegible]ornji navod glede mučenstva sv. Dujma i Felicija, rek bi [illegible] potječe iz dobra izvora. Što se dade kontrolirati, izim datuma, u ovoj vijestici, nalazi se da je točno.[46]

[39] Farlati, nav. dj. III. str. 474—78.

[40] Historia Salonit. ed. Rački cap. XV. i Farlati nav. dj. I. str. 127, 474.

[41] I dandanas nedaleko samostana je vrelo sumporne vode, a kada je god. 1907 bio obnovljen samostan našao se drugi mlaz sumporne vode s bližega brda Marjana, koji se sada vidi u samostanskoj konobi.

[42] Anal. Boll. 1897 str. 495. — Bull. dalm. 1898 str. 65. — Anal. Boll. 1904. str. 15. — Zeiller nav. dj. str. 68.

[43] Bull. dalm. 1901 str. 41 sl. Anal. Boll. 1897. str. 495, g. 1904. str. 15. — Bull. dalm. 1906 str. 305.

[44] Vidi opasku pod br. 8. Martirologij rimski nosi, da je Felicij mučenik Spoleti.

[45] Theologische Literaturzeitung 1900. str. 563. — Bul. dalm. 1900. str. 246.

[46] Delehaye u Anal. Boll. 1904. str. 16.

Martirologij Usuardov (iz IX. v.) nosi mučenstvo sv. Felicija dne 18. maja ovako: »Ipso die (XV. Kal. Iunias) sancti Felicis episcopi, qui apud Spellatensem urben, sub Maximiano imperatore, palman martyrii adeptus est.«[47] Ne smeta nipošto, da se u ovomu citatu govori, da je sv. Felicij bio mučen samo pod Maksimijanom, što nije baš tačno prema navodu Kronake Pasqualis; ali je interesantno što se kaže, da je bio mučen apud Spellatensem urben t. j. ne u Solinu, nego pokraj grada Spljeta,u okolici ovoga grada.

U XVII. v. podiže se živa polemika među Tadijom Donnola iz Spella u Umbriji[48] i našim Šibenčaninom Tomkom Marnavićem,[49] da li je sv. Felicij bio mučenik grada Spella u Umbriji ili grada Spljeta. Povod ovoj polemici dala je sličnost imena Spellatensis i Spalatensis. Donnola rogjen u Spellu, tvrdio je, da je sv. Felicij mučenik ovoga grada, dočim T. Marnavić, (r. 1597., † 1639.) nastojao je da rivendicira sv. Felicija Spljetu. Ova je polemika bila vogjena više patriotskim zanosom nego li kritičnim dokazima. Maravić je pogodio, kako to dokazuje Chronaca Pasqualis.

Bilo je višekrat istaknuto,[50] da ako je istinita vijest ove Kronake glede mučenstva i mjesta ovoga za sv. Petra i Marcelina, kako je zbilja istinita, t. j. u Rimu — Papa Damaz poznao je još kao dječak njihova krvnika,[51] — ako je istinita vijest, kao što jest, o mučeništvu i mjestu ovoga za sv. Dujma, t. j. Solin,[52] ima biti, dosljedno, istinita i vijest ove Kronake, za mučeništva sv. Felicija u Solinu, ili tačnije po Martirologiju Usuarda apud Spellatensem urbem. Jer se logično ne da misliti, da je u jednoj tako staroj i tako kratkoj povjesničkoj vjestici iz god. 395., pisanoj samih 90 godina iza smrti ovih mučenika,

[47] Martyrologium Usuardi Monachi. Parisiis et Romae 1866. str. 250.

[48] Donnola, De loco martyrii sancti Felicis Episcopi Spellatensis brevis tractatio. Venetiis 1620. — Apologia qua s. Felix Episcopus et Mart. Spellatensis dilucidatur et confirmatur. Fulginiae 1643. Cfr. Farlati Illyr. Sacr. III. str. 474.

[49] Marnavić, Regiae sanctitatis illyricianae foecunditas Romae 1631. — Felix Episcopus et Martyr Spalatensi urbi dalmaticae croaticae Metropoli primatialiq. et veritati vindicatus. Romae 1634. — Anal. Boll. 1904. str. 15. — Bull. dalm. 1901 str. 41—45.

[50] Bull. dalm. 1901. str. 44. — Anal. Boll. 1904. str. 16.

[51] Anthologiae latinae Supplementa: Ihm, Damasi Epigrammata str. 34 br. 29.: »Marcelline tuos pariter Petre nosse triumphos percussor retulit Damaso mihi, cum puer essem.« Cfr. Acta SS. 1 iunii str. 172.

[52] Vidi gori str. 2.

ova vijestica tačna za tri dijela, a ne za četvrti, naime za trojicu mučenika, a ne i za četvrtoga, da je naime istinita za Petra i Marcellina u Rimu i za Dujma u Solinu, a ne istinita za Felicija, tim više što su ovi mučenici navedeni prema mjestu mučenstva dva a dva, i Felicij je abiniran Dujmu. Godina 299., koju nosi Kronaka Paschalis, nije tačna, prava je god. 304. Ova se pogrješka dade lako protumačiti, osobito u brojkama, kako je to bilo dobro opaženo[53]: Diocletiano VII. stoji za Diocletiano VIII., dosljedno Maximiano VI. za VIII. Može se dakle mirno poprimiti svjedočanstvo Kronake Paschalis, što se Felicija tiče: on je mučenik velikoga progonstva Dioklecijanova, dneva 8. aprila 304.

Nego dok su izašli na vidjelo natpisi malne svih solinskih mučenika ovo zadnjih decenija u grobištima kršćanskim u Manastirima i u Marusincu, ništa ne bi našasto o sv. Feliciju. Nezna se niti gdje je bio s početka, t. j. po mučenstvu pokopan: njegovo ime ne dolazi megju dalmatinskim i istarskim mučenicima niti u Liber Pontificalis, niti na Mozaiku Lateranskomu.[54] Nije slučajan, po našemu mnijenju ovaj muk, ovo izostavljanje. Cijenimo, da se dade ovo ipak protumačiti.

Sv. Feliks bio je mučen god. 304. na 18. maja apud urbem Spellatensem, dakle in territorio Salonitano, ne u Solinu, nego u polju Epetiuma (Stobreč—Žrnovnica) na IV millia passuum po prilici na istok Spljeta, a toliko po prilici na jugoistok Solinu. Dočim su ostali mučenici ovoga progonstva god. 304. bili pokopani na mjestu njihova stratišta, ili blizu, ad radices montis Massaron,[55] t. j. na obronku brda Kozjaka (mons Capreus), ogranka brda Mosora, na komu se stere Solin, gdje se podigoše njihove bazilike (basilicae extraurbanae) u Manastirima i u Marusincu, Sv. Feliks imao je biti pokopan na mjestu stratišta, t. j. u polju Stobreč-Žrnovničkomu, u mjestu zvanu »Vrbovnik«, gdje je on, kako smo to nazad godina

[53] Zeiller nav. dj. str. 15 sl. — Kronotaksa itd. str. 14.

[54] Bull. dalm. 1901 Suppl. k br. 12 i Tabl. III. Sr. tablu I. ovoga članka.

[55] Farlati nav. dj. I. str. 419, 422, 425. U starim spomenicima, u Žićima mučenika solinskih, brdo Massaron ili Tebron (današnji Mosor) proteže se i zauzimlje i brdo Kozjak (Capraeus nad Solinom). Vidi kartu I. u Bull. dalm. g. 1908. i Tabl. VIII. u Bull. dalm. 1916. Mosor pod imenom Masaro dolazi u našim domaćim dokumentima prvi put god. 852. Sr. Rački Doc. str. 5., a kod Ravennas, Cosmographia (ed. Pinder-Parthey str. 209) iz VII. v. pod imenom Musaro.

sakupili iz usta naroda.[58] Živio, propovijedao novu vjeru, obraćao na istu one stanovnike i bio ondje mučen. Sv. je Feliks prosti mučenik, o stalšu koga pobliže se ništa ne zna.[57]

Iza zadnjega progonstva i iza kako okolo V. v. palača Dioklecijanova bi zaposjednuta od kršćana, vjerojatno je, da je tijelo sv. Feliksa bilo prenešeno ne u Solin, da bude pokopano ongje u bazilici grobišta u Manastirima, kako je na pr. bio iz Delminiuma, tada još u poganskim rukama, prenešeno tijelo sv. Venancija, mučena ongje okolo polovice III. v.[58] — nego u Spljet, jer valjda više naruka i to u najbližoj blizini Dioklecijanove palače. Iza smrti njezina gospodara ova je palača postala državnim imanjem, bila je uvijek obitovana, bila je utočištem rimskih velikaša ili izagnanika.[59] U neposrednoj njezinoj blizini, na samih 100 m. od četverokutne, istočno-sjeverne kule palače bi god. 1906. otkriven dio starinskoga kršćanskoga groblja s grobnicama kakvih se nalazi izobilja u Solinu u grobištima kršćanskim V—VI. v.[60] Dokazom je i ovo da su palača i njezina bliža okolica bile V.—VI. v. napučene od kršćana.[61]. Pogani, koji su stanovali u palači i u bližoj okolici, ne zna se upravo kada, ali u V.—VI. v. ostavili su ju pred brojnijim kršćanima. Pogani se povukoše na istok Spljetu, prema Epetium-u, na koja 5 km. u mjesto, koje bi prozvano kasnije P a s d i g r a d (t. j. grad pasa, pogana), gdje kasnije IX.—X. v. bi podignuta crkva u čast sv. Lovri, koja, i ako pregrađena, još opstoji i u starim dokumentima zove se sv. Lovre i n p a g e n e s i m o ili u r e g i o P a g a n o r u m.[62]

Kako je gori rečeno, god. 640. opat Martin, po nalogu Pape Ivana IV. Dalmatinca, otkupio je u Solinu iz ruku Obara tjelesa mučenika solinskih, te ih u Rim prenio. Dioklecijanova palača nije

[56] Bull. dalm. 1901 str. 442. — Anal. Boll. 1904 str. 15.

[57] Pod glavnim oltarom u crkvi Franjevaca-Konventualaca u Spljetu njegovo je tijelo — manjkavi su dijelovi ispunjeni voskom — obučeno u biskupskom odijelu mitrom na glavi.

[58] F a r l a t i, Illyr. Sacr. I. str. 562. sl. — Anal. Boll. 1889. str. 397. Bull. dalm. 1900. str. 92 sl. — Anal. Boll. 1904. str. 6. — Bull. dalm. 1906. str. 102. — Z e i l l e r nav. dj. str. 77. — Bull. dalm. 1908. str. 172. 1908 str. 172.

[59] Vogja po Spljetu i Solinu str. 32, 47. sl. 64. H a b r a r d-Z e i l l e r, le Palais de Diocletien Paris 1912. str. 180.

[60] Bull. dalm. 1906 str. 3 sl.

[61] Bull. dalm. 1913 str. 41 sl.

[62] Vjesnik hrv. arheol. društva 1897 str. 36. sl. — J i r e č e k, die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I. str. 61.

bila u rukama Obara: bila je ona jaka tvrgjava za ono doba, kao što i u srednjem vijeku za doba provala Turaka. U njoj je stanovalo mnogo kršćana, a valjda i nekoji Solinjani, koji nisu svi iz straha pred Obrima pobjegli iz ruševina svoga grada na otoke.[63] Nezna se kada, ali sva je prilika da kada je nastao mir u crkvi, tijelo sv. Felicija bilo je iz Stobrečko-Žrnovničkoga polja (territorium Salonitanum) preneseno u Aspalathos (Spljet) na podnožje brda Marjana, na samih 260 m., na jugozapad Dioklecijanove palače. Ovgje je on imao biti štovan u kojoj memoria, nad kojom je u XI. v. nadbiskup spljetski Ivan IV. sagradio crkvu,[64] koja je višekrat bila pregragjena, a u kojoj u XV. v. bi našasto njegovo tijelo.[65] Te i ako se ne čita u dokumentima, zašto baš ovgje, na podnožju brda Marjana,[66] gdje u XI. v. nije bilo mnogo kuća i stanovnika – jer predgragje Veli Varoš, komu ovaj položaj pripada, tek je nastalo

[63] Bull. dalm. 1913. str. 42. — Histor. Salonit. c. VIII. str. 28. — Vogja po Spljetu i Solinu str. 51. — Hebrard-Zeiller nav. dj. str. 188.

[64] Histor. Salonit. c. XV. — Farlati, Illyr. Sacr. III. str. 127, 474. Kada je god. 1907. bilo prigragjeno podnevno krilo staroga samostana Franjevaca-Konventualaca, koje gleda prema moru i baš onaj dio, gdje je XI. v. bila sagragjena crkva sv. Felicija, opazili smo ovdje skupinu temeljnih zidova iz raznih perioda. Nema sumnje da su ovi zidovi bili ostaci starijih crkvica, a potanje se nije moglo ništa utanačiti, budući sve ovo bilo prorovano i ispremješano.

[65] Farlati, nav. dj. III. str. 127 pripovijeda, da je tijelo sv. Felicija počivalo »in arca marmorea«, a to bi bio onaj lijepi mramorni sarkofag, predstavljajući prelaz Izraelićana preko crvenog mora, koji se je nalazio još od XIV. v. u ovoj crkvi, služio je do nazad nekoliko godina kao antipendium oltara u istoj, a kasnije bio je prenešen u klauštar samostana (Buli. dal. 1902. str. 179). Ovaj sarkofag bi god. 1902. nabavljen za 8000 Kr. od Arheološkoga Muzeja u Spljetu, u komu se sada čuva pod br. 279 D (Katalog Basreliefa: sr. Bull. dalm. 1905 str. 67). Nekoji su bili mnijenja, da je u ovomu sarkofagu bio pokopan sv. Felicij, dapače da je jedan od svetaca introductores na stražnjoj strani istoga sam sv. Felicij (sr. Vjesnik hrv. arheol. društva 1897 str. 67). Smiona je bez sumnje ova konjektura! Sarkofag je barem za nekoliko decenija pozniji od 304. godine mučeništva sv. Felicija.

[66] Brdo Marjan (god. 1070—1080 i g. 1119 in Murnano—Kukuljević. Cod. dipl. I. str. 169, II. str. 22. — Farlati, Illyr. Sacr. III. str. 344. in Murnano god. 1218. — Starine 21, 263; in Margnano god. 1370 Not. Spal; in Mergnano god. 1416 ib.) zove se i Kyrie Eleyson. Vogja po Spljetu i Solinu str. 54: a god. 1248 Seranda ili Saranda. Jireček nav. dj. I. str. 62.

kasnijih vijekova — nadbiskup je Ivan IV. sagradio u XI. v. crkvu sv. Feliciju, gdje u XV. bi našasto njegovo tijelo, mora se logično zaključiti, da je bila živa tradicija, po kojoj sv. Felicij bio je ovdje pokopan. Ovo se je moralo svakako dogoditi prije IX. v., prije nego li je mauzolej Dioklecijanov bio pretvoren u Stolnu Crkvu, jer je vjerojatno, da bi u nj bilo prenešeno tijelo sv. Felicija. Na prigovor, koji bi se mogao nametnuti, zašto nisu kasnije od IX. v. bile iz crkve na podnožju Marjana prenešene moći sv. Felicija u Stolnu crkvu, da se ima jedno sveto tijelo, odgovor je lak. Spljetskoj Crkvi stalo je do toga, da ima tijelo sv. Dujma, po njezinu mnijenju učenika sv. Petra, da tim dokaže tobože svoje apoštolsko porijeklo, a ne tijelo jednoga sveca i mučenika, bez osobitih prednosti, kako je bilo ono sv. Felicija.

Tijelo dakle sv. Felicija, prenešeno okolo V. stoljeća u Spljet (Aspalathos) u najbližu okolicu Dioklecijanove palače, bilo je u rukama kršćana ,ležalo je u svojoj m e m o r i a. Opat Martin, koji je otkupljivao tjelesa mučenika od pogana, od Obara u Solinu, da ne budu obesčašćena, nije trebao da to učini za tijelo sv. Felicija, koje je bilo u dobrim, u kršćanskim rukama. Ovaj nije bio prenešen u Rim, stoga njega nije viditi na Mozaiku Lateranskomu, niti o njemu govori Liber Pontificalis, nego počiva ispod velikog oltara, obučen u biskupskom odijelu, u glavnim dijelovima dobro sačuvan, kako smo mi nedavno konstatirali, a popunjeno voskom u nekojim dijelovima. Ne prozizlazi iz nikakvog dokumenta, a niti iz predaje, da bi ovo tijelo ili pojedini djelovi istoga bili ikada drugamo prenešeni. Ako li fale pojedini djelovi, to su oni, koji su se tekom vremena, uslijed rekognosciranja ili prenašanja iz položaja u položaj, izmrvili i u prah obratili.

* * *

Na Mozaiku Lateranskomu na desnu, iza Asterija, dolaze T e l i j i P a u l i n i j a n, a na lijevu iza Septimija, A n t i o h i j a n i G a j a n. Ovi sačinjavaju osobitu skupinu mučenika, jer nose svi osobito odijelo, naime dugu chlamidu vojnika dvorske straže, četvornim segmentom, a ispod nje tuniku izvezenu sa rukavima stisnutim okolo bila, kako su na pr. predstavljeni mučenici vojničkog stališa na spomenicima bizantinske dobe.[67] Martirologij Jeronimski nosi četiri drûga

[67] D e R o s s i, Abside nell'oratorio di s. Venanzio itd. u Bullett. dalm. 1901 Suppl. k br. 12 str. 16.

mučeništva sv. Dujma. Dva kodeksa ovoga Martirologija, Bernski i Wissenburški, nose osam: Epternaški tri,[68] Martirologij Georgijev šest. Lako je uvidjeti, da se je ovdje uvukla pogrješka u kodeksima: nije stalan broj osam, broj šest dolazi samo u jednom Martirologiju; pravi je broj IV a ne VIII., kako je to dobro opazio De Rossi: »sjajno svjedočanstvo Mozaika Lateranskoga — veli on — rješava ovo pitanje: četiri su bila vojnika (milites) drugovi mučeništva sv. Dujma.«[69]

U svim šest Žićima (V i t a e) sv. Dujma, koja nam je sačuvao Farlati,[70] pripovijeda se, da su u pobuni, koja je nastala u gragjanstvu Solina poradi uapšenja biskupa Dujma, njegva preslušanja pred tadašnjim namjesnikom rimskim u Solinu M. Aurelijem Iulijem,[71] bili mučeni nekoji kršćani. Dokumenti govore o 40 ili 45 mučenika. Od ovih šest Žića, tri govore izrično, a tri indirektno, da su ovi mučenici bili na dan prije Dujma mučeni i da su ga pretekli u slavu nebesku.

Prvo Žiće (V i t a) po Farlatiju,[72] zbog neprekidne tradicije Crkve Spljetske, koja bi tradicija bila uzeta od prokonzularnih Akata mučeništva sv. Dujma t. j. iz izvješća namjesništvenih i spisa procesa itd. bilo bi po njemu najvjerodostojnije. U izvatku se ovoga Žića priopćena od Tome arcidjakona čita, da je sv. Dujam trpio mučeništvo sa mnogim drugima, koji su ga za mjesec dana prije pretekli u slavu nebesku.[73]. Toma Arcidjakon, a za njim Henschenius i Farlati ovim su tumačenjem nastojali izglediti veliku razliku megju dvama blagdanima sv. Dujma. Od dana 11. (ili korektnije 10. aprila, pravoga dana blagdana sv. Dujma) do 7. maja, njegova prenešenog

[68] Vidi opasku 5 na str. 3.

[69] D e R o s s i, Abside itd. str. 17.

[70] F a r l a t i, Illyr. Sacr. I. str. 414. sl. — Š e g v i ć, Storia e leggenda ecc. str. 21.

[71] Bull. dalm. 1914. str. 118.

[72] Illyr. Sacr. I. str. 404, 414. — T h o m a s A r c h i d i a c o n. Histor. Salonit str. 8.

[73] »Hic (S. Domnius) autem cum multis aliis passus est qui eum uno mense ad martirii gloriam praecesserunt.« F a r l a t i (l. c.) u opaskama o broju mučenika nadodaje: »scilicet quadraginta quinque quos Praecursores S. Domnii appellabimus« a glede vremena mučenstva opaža: »id est uno fere mense, ut inquit Henschenius in Actis SS. XI. april, in commentario Praevio n. 4; nam ab sociorum obitu et martyrio, quod in diem 11 aprilis incidit, sex ex viginti dies intercesserant, cum B. Domnius causa mortem oppetiit nonis Maji.«

blagdana, kako je drugdje bilo dokazano,[74] ima skoro mjesec dana. Ovo tumačenje pojavilo se je jamačno u ono doba, kada je bio podvostručen sv. Dujam t. j. u IX.—X. v. i u ovomu je Žiću, vidi se, odjeka ovoga vjerovanja. S ovih razloga trudno je da je ova vijest stara, iz doba mučeništva sv. Dujma, uzeta iz akata prokonzularnih. Ona je, sva je prilika, iz dobe Adama Parižanina, koji je u XI. v. napisao elegantnijim stilom život sv. Dujma.[75] Nego koje zrnce povjesničke istine moglo bi biti sadržano u ovomu i u slijedećim Žićima, a to je, da su nekoji kršćani bili uapšeni zajedno sa sv. Dujmom i dan prije njega mučeni.

Drugo Žiće, pripisano Esychiju III. biskupu solinskomu, prijatelju sv. Augustina, mnogo je kasnije od ove dobe: ovo je iz XVII. v.[76] U njemu se pripovijeda takogjer, da je 45 kršćana bilo uapšeno skupa sa sv. Dujmom i pošto ovi nisu htjeli žrtvovati krivim bogovima, da su bili smaknuti, da su pretekli sv. Dujma u slavu nebesku, a njihova tjelesa noću pokopana na podnožju brda Massaron. Farlati zove ove mučenike predteče sv. Dujma.[77]

Treće Žiće je po svjedočanstvu Farlatievu sastavljeno od Adama Parižanina u XI. v.[78] zamoljen za ovo od nadbiskupa spljetskog

[74] Šegvić, Storia e leggenda itd. str. 21 sl.

[75] Farlati, nav. dj. str. 404 sl. 718. — Thom. Arcid. Hist. Salonit. cap. 16. — Šegvić, nav. dj. str. 21 sl.

[76] Thomas Archidiaconus, Histor. Salonit. cap. 16. — Šegvić, nav. dj. I. str. 22. — Farlati, nav. dj. str. 718.

[77] Farlati, nav. dj. I. str. 417: »Videns autem multitudo suum Pontificem iniuste percuti, concurrit ad praetorium fremebunda, Maurilio impietatem et iniustitiam obiiciens. Illa ira percitus missa armatorum manu quadraginta quinque de illius numero comprehensos, cum idolis nollent sacrificare, capite truncari iubet, qui S. Pontificem sanguine purpurati ad caelestia praecesserunt. Eorum corpora noctu a fidelibus e loco passionis sublata ad radices Massaron (mons ita vocatur) honorifice tumulata sunt. Ovomu tekstu Farlati pako u opaskama pridodaje: »iure igitur meritoque hos Beatos Martyres s. Domnii praecursores appellamus.«

[78] Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 418—19: »Videns autem Maurelius omnia, quae tentaverat, incassum cadere, expoliari hominem iussit et fustibus nudum cedi. Dum autem Domnius cederetur, fit Christianorum concursus ad Praetorium: insultant Maurelio frementes prae dolore, et opprobriantes, quod inique actum esset, hominem innocentem per ludibrium suppliciis opprimi. Ille vero, his ita peractis, repente emissa armatorum manu, quadraginta ex his comprehensos, nolentesque idolis sacrificare, statim omnes capite truncari iussit: quorum corpora, a fidelibus noctu inde sublata ad radices montis Massari sepulta sunt.« Cfr. Acta SS. mensis

Lovre Dalmatinca, koji je igrao tako važnu ulogu u narodu za doba kralja Zvonimira.[79] Žiće najstarije jest sigurno ono Adamovo.

U ovomu trećemu Žiću i u dvama koji slijede IV. i V. ne govori se nego indirektno, da su drugovi mučenstva sv. Dujma pretekli ga u slavu nebesku, ali to slijedi iz cijeloga konteksta.

U četvrtomu Žiću, nepoznata pisca, pripovijeda se, da je bilo uapšeno i smaknuto 45 kršćana i da su ih kršćani pokopali na podnožju brda Masaron.[80]

U petomu Žiću, takogjer nepoznata pisca, pripovijeda se po prilici isto što i u četvrtomu.[81]

Šesto Žiće, od Arcidjakona spljetskoga Luke Gaudencija, sačinjavaju lekcije II. nokturna blagdana sv. Dujma. U VI. Lekciji se čita da je 45 kršćana prije njega bilo ovjenčano vijencem mučeništva.[82]

Zadnja tri Žića nisu drugo nego više manje razvučeni panegirici prvih triju.

U svim je dakle Žićima govora o 40 ili 45 kršćana, koji su prigodom uapšenja i osude sv. Dujma bili s njim

---

aprilis str. 7 sl. U opaskama ovomu tekstu Farlati opaža, da je Adam Parižanin navlaš iz ovoga broja 45 drugova mučenstva Dujmovih, izostavio 5, a to da se pomogne pamćenju, koje lakše pamti obli broj nego li polovični: »Adamus ... consulto praetermisit, more et exemplo Historicorum, qui ut memoriae imbecillitati serviant, integris potius ac solidis quam fractis numeris utuntur.

[79] Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1916 str. 58 sl. Isti, Geschichte der Kroaten 1917. str.

[80] Farlati, nav. dj. str. 422: »... Cumque haec in praetorio agerentur multitudo Christianorum ante portas collecta est cum eiulatu magno clamantium, Sanctum, simplicem, innocentem a truculento iudice non debere talia pati. Praefectus vero timens, ne qua ex his seditio oriretur, iusit armatos milites, ut, quotquot possent ex eis comprehenderent, ex quibus quadraginta quinque sacrificare nollentes mox decollati sunt. Corpora autem eorum noctu a Christianis collecta sunt, et cum debita reverentia ad radicem montis, qui Graece Tebron, latine Massaron dicitur, sepulta sunt, ubi et multum flentes, haec Domino decantabant ...«

[81] Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 424: »At ille (Maurilius) furore percitus, magnam armatorum vim arcessit et confectim 45 ex illis, qui nullo modo sacrificare Idolis voluerunt, capite detruncandos imperat, quos eadem nocte clam Christiani sustulerunt illorum cadaveribus ad radices Massaron tumulatis.«

[82] Directorium liturgicum pro Dioecesi Spalatensi str. —. Farlati, nav. dj. str. 426.

mučeni, dapače pretekli ga za jedan dan ili jedan mjesec u slavu nebsku. Sva su ova Žića više legendarna nego li povjesnička, kako je to višekrat bilo opaženo. Ali ipak u ovima zrnce povjesničko jest, da je sa sv. Dujmom bilo uapšeno ne 45 ili 40 kršćana, nego 4 i da su ovi na dan prije bili mučeni. U II., III., IV. i V. Žiću rečeno je, da su tjelesa ovih mučenika bila po noći dignuta sa stratišta od vjernika i pokopana na obronku brda Massaron. Da sv. Dujam bude bio istodobno pokopan, t. j. iste noći, to bi bilo u Žićima po svoj prilici rečeno. Dokazom je ovo, da je sv. Dujam bio mučen i pokopan u drugom času. I pošto znamo iz natpisa solinskoga da je ovaj dan IIII. Id. Apriles t. j. 10. aprila, a da su mu drugovi mučeništva bili mučeni na dan prije, ovaj dan morao bi bit 9. aprila. Da je u kodeksima nastala konfuzija glede dana proizlaz iz okolnosti, što dne IIII. Id. Apriles kodeks Eptern. Jeronimskog Martirologija nosi van mjesta ime Gajana, jednog od četvorice mučenika, a kodeks Wissenburški istoga Martirologija nosi dne IIII Id. Apriles (10. aprila) van mjesta Domnini ep(iscopi). Martirologij su kasnije sve ove mučenike metnuli na 11. aprila (III. Id. Apriles) dočim, barem za Dujma je siguran dan, po natpisu 10. aprila (IV Id. Apriles).

Kojega su stališa bili ovi mučenici, to Žića ne kažu. U prvom Žiću kaže se uopće, da su bili »multi alii qui eum (Domnium) unc mense praecesserunt«, a u VI. Žiću da je »quadragintaquinque mar tyrio ante ipsum coronati«. U ostala četiri Žića pripovijeda se, d: je proti svjetini kršćana razjarenoj bila poslana »armatorum manus »magna armatorum vis, armati milites«, koji uapsiše 45 od svjetinc Da su oni »comprehensi de illius numero« II. Žića, »quadraginta e: his comprehensos« III. Žića, »quadraginta quinque comprehensi IV. Žića, »quadraginta quinque ex illis qui nullo modo sacrificar idolis voluerunt« V. Žića bili od iste »armatorum manus« od »arma torum vis«, od »armati milites«, da su bili dakle od istih vojnika, t se doduše ne da iz daleka zaključiti, ali sve nas upućuje, da su bili oni vojnici. Nije bio rijedak slučaj, da su vojnici pogani poslani d uapse kršćane, ili činovnici pogani pri istrazi proti kršćanima, n prizor srčanosti kršćana u ispovjedanju svoje vjere, obratili se n ovu. Tih primjera imade dosta u povijesti progonstva.[83]

[83] Prudentius *περὶ στεφάνων* V. v. 269—304. — Allar la persecution de Dioclétien I. str. 248.

Sva je prilika dakle, da su ovi drugovi mučeništva sv. Dujma, vojnici, naznačeni po odijelu na Mozaiku Lateranskomu, iz čete onih vojnika, koji su bili poslani od carskoga Namjesnika M. Aurelija Julija, da sv. Dujma uapse.

Nego se namiće ovgje jedno važno pitanje kako naime dolaze u ovoj pobuni i u ovom uapšenju u Solinu god. 304. vojnici carske dvorske straže. Od riješenja ovoga pitanja zavisi kao posljedica i riješenje drugog važnoga pitanja, naime o boravku cara Diokle-cijana u Solinu god. 304. za vrijeme ovoga progonstva.

Četiri mučenika-vojnika naznačena su na Mozaiku Lateranskomu u odijelu vojnika dvorske straže, kako običavaju biti predstavljeni na spomenicima mučenici vojničkoga stališa iz bizantinske dobe.

Jedna od prednosti, koju ima ovaj veliki, krasni mozaik Lateranski, nad ostalima mozaicima u Rimu, jest, da se na njemu, po prvi put na spomenicima u Rimu i na Zapadu, vide u potpunom karakteru predstavljena odijela, koja su nosili oko polovice VII. v. ne samo crkovnjaci, nego i osobe gragjanskoga stališa.[84] Nikakvi spomenik stare crkvene umjetnosti u Rimu ne daje nam kao Lateranski mozaik povjesnički razvitak odijela crkvenih. Razna ova odijela, izražena tako živim bojama, takvom točnošću i slikovitošću, svjedokom su takogjer nošnje prijašnjih vijekova, s kojim se slažu u bitnosti i oni poznijih vremena, jer su se dugo još u srednjem vijeku rabili.

Ako su dakle znamenita i karakteristična odijela za sve mučenike svećeničkoga i svjetovnoga stališa u ovomu Mozaiku, ako možemo pouzdano vjerovati, da su ovakva odijela nosili polovicom VII. v. Pape, biskupi, djakoni, svjetovnjaci, moramo isto tako vjerovati, da su nosili i vojnici, te da su četiri gornja vojnika bila bilja vojnici dvorske straže. Ako je mozaicista naznačio točno stališ ostalih mučenika, te im dao odnosna odijela, naravski prema tadašnjoj dobi, to mora da je učinio točno i za ova četiri vojnika. Za ovu svrhu, naime koga su stališa bili ovi mučenici, služilo mu je izim predaje sačuvane u crkvi iz službenih crkvenih spisa, Akata, i samo pripovijedanje Pape Ivana IV., rodom Dalmatinca, koji je postao Papom dne 24. decembra 640., nastajne god. 641. dao prenijeti tjelesa mučenika, te iste godine naručio ovaj mozaik, djelomice i vidio

[84] Grisar, Anal. Rom. I. str. 521 sl.

ga gotova, budući umro dne 12. oktobra 642., a dokončao ga njegov nasljednik Teodor (642—649.). Po nekojim piscima Ivan IV. bio je rodom iz Zadra, po drugima iz Solina,[85] svakako bio je Dalmatinac. Kada je Papom postao god. 640., metnimo od 50—60 godina, imao je 25, odnosno 35 godina, kada je okolo 615. razoren Solin. Valjda je i on pobjegao iz rušećega se grada na bliže otoke, a odavle u Rim. Bilo da je on vidio Solin još prije rušenja, bilo da je prije iz njega iselio, bilo da je bio rodom ne Solinjanin, nego Zadranin, on je po godinama i po stališu mogao nešto znati, bilo ka očevidac neposredni, bilo posredno čuo o mučenicima, o njihovim imenima, o njihovu stališu. Stoga njihove predstave na Mozaiku Lateranskomu imaju ogovarati istini i što se odijela tiče. To stoji da su oni vojnici carske dvorske straže.

Opće je poznato, da je carska tjelesna straža pratila svugdje cara i da gdje nalazimo jednoga vojnika ove careve straže, dakle jednoga pretorijanca, tu mora da je bio glavom sam car ili koji član carske obitelji.[86] Tek car Konstantin raspusti ovu tjelesnu stražu koncem god. 312.,[87] a do njegove dobe nju nalazimo svugdje u pratnji cara. Ta poznato je, koju je važnu ulogu igrala u povijesti careva ova straža.

Ako dakle nalazimo megju mučenicima solinskim god. 304. u Solinu četiri vojnika carske straže, to znači, da je tadašnji car Dioklecijan bio ove godine ili u Solinu ili u najbližoj okolici. Istina mogao je biti i koji drugi car član tada vladajućega četverovlagja (tetrarhije), ali je najvjerojatnije to imao biti Dioklecijan. Nećemo lako biti na čistu nikad, jer nam fale dokumenti, kako su mučena ova četiri vojnika, kako da oni dolaze amo, da li su oni od onih »armatorum manus«, koje je namjesnik M. Aurelius Julius izaslao, da

[85] Lobkowitz Prinz Z. V. Statistik der Päpste 1905. str. 15. — Ferri, Sommi Pontefici str. 81. Po jednomu i drugomu ovomu piscu Ivan IV. bio je rodom Solinjanin.

[86] Marquardt, Römische Staatsverwaltung (1876) II. str. 389, 460 sl. Bouchè-Leclerg, Manuel des institutions romaines str. 153, 317, 319—320. — H. Schiller, Untergang der antiken Welt I. str. 73, 242 II. Bd. str. 97 sl. — Seeck, Untergang der antiken Welt I. str. 73, 242 244, 248, 249, 389; II. str. 12, 15—18, 34, 36—38, 42, 64, 483, 484.

[87] Bouchè-Leclerg, nav. dj. str. 320. Marquardt, nav. dj. str. 462. Aurel. Victor, de Caes. 40, 24. Lactantius, de mortibus persecutorum 26. — Goyau, Chronologie de l'Empire romain str. 385 sl.

pobunjenu svjetinu rastjeraju, ili su oni napose kao motrioci, priznavši se kršćanima, bili uapšeni i osugjeni dan prije sv. Dujma, ali to stoji da su oni bili u Solinu god. 304. i okolo 10. aprila mučeni.

Ova nas konstatacija vodi na riješenje drugoga pitanja.

Kada su vojnici tjelesne straže careve bili ove godine u Solinu, mora da je bio ovgje i sam car Diokleciјan.

Već smo se u više prigoda[88] bavili pitanjem putovanja cara Diokleciјana na povratku god. 304. iz Rima, gdje je bio proslavio dvadesetgodišnjicu (vicennalia) svoga vladanja (20. novembra 303.), te pitanjem pravca ovoga putovanja iz Ravenne u Nikomediju. Ovim smo prigodama dokazali, da je Diokleciјan na povratku iz Rima, odnosno iz Ravenne, u kojemu zadnjemu gradu bio je na 1. siječnja 304. da primi VIII. konzulat, opkolivši obalu Istre »per circuitum ripae istricae«, iz Trsata (Tarsatica), bilo po kopnu ili po moru, došao u Salonu, odnosno Aspalathos (Spljet) da vidi radnje svoje palače, u koju se je imao, iza odreke na prijestolje 1. svibnja 305., povući. Ovo smo mnijenje oslanjali — izim što na neku shodnost vjerojatnosti, da nalazeći se on u blizini palače, svratio se je u nju, da vidi, kako će se do u nedaleko vrijeme u njoj smjestiti i nastaniti — na dokumentima mučeništva sv. Staša (Anastazija).

U svim naime Žićima mučeništva sv. Anastazija — a četiri su,[89] od kojih tri imaju povjesničku vrijednost, — čita se, da je sv. Anastazij bio mučen u Solinu u prisutnosti cara Diokleciјana u ovomu gradu ili u blizini.[90] Veoma je vjerojatno, da je sv. Anastazij bio osugjen u Solinu od namjesnika M. Aurelius Julius, a budući on apelirao na Cara, koji je tada bio nedaleko t. j. u svojoj palači u Spljetu, ovaj je osudu potvrdio. Ovo bi imale značiti one juridične riječi u Žićima mučeništva sv. Staša: »Diocletiano [non] longe in alia civi-

[88] Bull. dalm. 1908 str. 113; 1910 str. 99—100; 1911 str. 108.

[89] Farlati, nav. dj. I. str. 718 sl. Acta SS. mensis Sept. III. 22—23. Ephemeris Salonitana str. 21 sl.

[90] Farlati, nav. dj.; Ephemeris Spalat. str. 23: »quia Diocletiano persecutori [non] longe in alia civitate posito delatam per momenta dicunt sententiam; »... quia tunc temporis non longe Salonis morabatur Caesar« ... »Anastasius alacer Salonas in Dalmatiam contendit, ubi Diocletianus tunc degebat« »... qui (iudex) cum sanctum cogitasset diversis dilaniare suppliciis, ab Imperatore subita iussione compulsus est ad ipsam, in qua Augustus degebat, concitus ire civitatem... »missus ad Imperatorem Anastasius mandato Imperatoris ingenti saxo ad caput appenso, mari inficitur.«

tate posito, delatam per momenta dicunt sententiam.« Po ovomu Anastazij bio bi bio osuđen od namjesnika Dalmacije, sijelom u Solinu, ali konačna osuda bila je izrečena od cara Dioklecijana, koji se nalazio nedaleko u svoj palači. Ovomu tumačenju ne bi smetalo ništa, da li se uzimlje mučeništvo sv. Anastazija u g. 304., kada Dioklecijan bijaše još carem ili g. 308., kada je on bio ex-car, ali ipak sa nekom vlašću vladanja.[91]

Ovim smo činjenicama dobili kao rezultat, da je sv. Anastazij bio mučen iste god. 304., koje i sv. Dujam, ali ne istoga dana; da se je ovo zbilo za prisutnosti cara Dioklecijana u svojoj palači u Aspalathosu, na povratku iz Rima, nekako zimi ili premaljeća god. 304., koje iste godine u kolovozu on je prispio u Nikomediju.

Ostaje pri zaključku da rečemo malo riječi i o godini ovoga mučeništva.

»Kada je car Dioklecijan uzašao na prijestolje, važni problemi razne naravi pukoše pred očima ovoga ambicioznoga Dalmatinca. Najteži i najdelikatniji bijaše, kako da udesi svoje ponašanje prema Crkvi i vjeri kršćanskoj. Zatvoriti oči pred opstojećim kršćanstvom, bilo je nemoguće. Kršćani su bili mnogobrojni u rimskomu carstvu.[92] Zavaravati se, da se ne vide u crkvi kršćanskoj nego prostih društava za međusobno pripomaganje, to je bilo hinjenje, koje nije odgovaralo realnosti. Dati crkvi kršćanskoj prekarnu toleranciju, koja se je mogla od časa na čas opozvati, to je bilo sredstvo dilatorno, koje je samo odgađalo poteškoće konačnoga riješenja ovoga pitanja. Nije ostajalo nego najvećom energijom boriti se proti kršćanskoj vjeri, pa bilo to i s pogibelju da se podleže u ovomu zadnjemu pokušaju, ili poprimiti stečevine kršćanstva.«[93]

Car Dioklecijan za svoga kratkoga boravka u Rimu u kolovozu god. 285., bijaše okružen od kršćana, časnika na njegovu dvoru, i sluga. Za njegova boravka u njegovoj prijestolnici Nikomediji, pod uplivom žene mu Priske i kćeri Valerije, koje su bile, rek bi,

[91] Pod Diokleciianom ex-carem bili su također mučeni dne 8. novembra g. 306 u Fruškoj gori SS. Quattuor Coronati. Sr. Acta SS. mensis novembris str. 760.

[92] Računa se da je okolo god. 300 po Kr. bilo 3—4 milijona kršćana. Sr. Harnack, die Mission und Ausbreitung des Christentums II. Aufl. str. 538 Note I. Po drugim bilo ih je do 5 milijona. Sr. Civiltà Cattolica od 16. I. 1904 str. 203 sl.

[93] Allard, la persécution de Dioclétien I. str. 53 sl. — 70, 147 Goyau. Chronologie de l'empire romain str. 365.

prigrlile kršćansku vjeru ove iste godine, Dioklecijan je bio za toleranciju. Zasluga je ovih dviju krjeposnih žena, ako je on bio sklon magistratima kršćanima, ako su biskupi uživali neku slobodu, ako su u rimskomu carstvu bile podignute mnoge crkve i proširena kršćanska grobišta. U samoj prijestolnici Nikomediji bi sagragjena velika crkva na brežuljku vis-à-vis carske palače. Nego uvedenjem tetrarhije god. 292. položaj se okrenuo na gore, i to poglavito pod uplivom zeta mu Galerija. Već god. 298. poče progonstvo proti kršćanima u vojsci.

Istom god. 303. na 24. veljače bi objelodanjen prvi Edikt općeg progonstva proti kršćanima, kojim se zabranjivahu sastanci, rušahu crkve, uništavahu svete knjige itd. Žrtvom ovoga progonstva padoše mnoge kršćanske glave na Istoku i na Zapadu.[94] Priska, žena Diokleci jana i kći mu Valerija bjehu prisiljene da apostaziraju od kršćanske vjere, mnogi kršćani dvorjanici u carskom dvoru u Nikomediji, kano Petar, Dorotej i Gorgonij bješe mučeni pod očima samoga cara.

Okolo polovice iste godine 303. bi izdan drugi Edikt progonstva, koji nalagaše utamničenje svih poglavica crkvenih, a malo zatim treći Edikt, koji je propisivao uopće najokrutnije mjere proti svim onima, koji ne bi htjeli žrtvovati krivim bogovima. Amnestija, koju je proglasio Dioklecijan u Rimu dne 20. oktobra 303. prigodom proslave njegove dvadesetgodišnjice vladanja, ublažila je samo za čas progonstvo: mnogi kršćani bjehu pušćeni na slobodu. Ali progonstvo uskipi ponovno koncem iste godine, osobito u Africi i u Rimu. Konstancij Chlorus, otac Konstantina Velikoga, ne htjede izvršiti naloge glede progonstva u svojim pokrajinama Galiji i Britaniji. On se ograniči na to, da poruši samo nekoje crkve.

Četvrti Edikt progonstva izdan mjeseca ožujka 304. djelo je Galerija: Kršćani su bili prisiljeni žrtvovati javno krivim bogovima. Probo, namjesnik donje Panonije, dao je otsjeći glavu sv. Ireneju, biskupu Srijema, a živa sažgati Polijona, klerika u Cibalis-u (Vinkovci u Slavoniji).

Žrtva ovoga općega progonstva bio je i biskup Solina Dujam dne 10. aprila, a Anastazij tangar po svoj prilici u isto doba ove godine, kako je bilo gori rečeno.

[94] A l l a r d, nav. dj. i. str. 274; G o y a u nav. dj. str. 365.

Nekoji pisci[95] su mnijenja da je Dujam bio mučen god 303. u trećemu progonstvu, kada je ovo bjesnilo proti biskupima i poglavicama crkvenim, ali je vjerojatnije, da je on bio mučen u IV. progonstvu god. 304. pod Galerijem, koji je stolovao kao car u Srijemu i imao pod svojom jurisdikcijom uopće pokrajine Dunava, Ilirikum, Macedoniju, Grčku i Kretu i jer ove godine 304. mora da je car Dioklecijan bio u Solinu, kada su četiri vojnika njegove tjelesne straže bili mučeni. Oni su bili pokopani kada i Dujam na podnožju brda Masaron u Manastirima u basiliculae ili memoriae, nad kojima, iza razorenja istih, u provalama Gota bi početkom V. v. podignuta bazilika, u konfesiji koje bo je našast njihov fragmentarni natpis. Njihove moći bile su, iza razorenja Solina, zajedno sa onima mučenika Solinskih prenešene u Rim god. 641. i položene u kapelu sv. Venancija, prozvanu tako u počast Venancija, prvoga biskupa u Solinu, čije su moći bile takogjer istom prigodom prenešene u Rim.

Farlati,[96] komu nisu bile poznate mnoge stvari ob ovim mučenicima, koje su nam iznijele iskopine solinske, da se izvuče kako tako iz neprilike glede ovih mučenika i Dujma i Staša, glavnih mučenika podvostručenih u srednjemu vijeku, kušao je razlikovati drugove mučenstva — socii martyrum sv. Dujma, pa drugove groba — socii sepulchri Salonitani — pa drugove štovanja u Lateranu — socii cultus Lateranensis, koji sve nisu drugo nego ista 4 vojnika — milites — drugovi mučeništva sv. Dujma.

[95] F. Lenzi, San Doimo vescovo e martire di Salona (m. 303) Roma 1913 str. 54.

[96] Illyr. Sacr. I. str. 457 sl.